

The State of Translation 2019

Reacties Anne Lopes Michielsen & Fedde van Santen

In samenwerking met Athenaeum Boekhandel vraagt academisch-cultureel centrum SPUI25 bij aanvang van het nieuwe kalenderjaar een deskundige de stand van het literair vertalen in Nederland te bespreken. Naar aanleiding van de vraag hoe het gesteld is met de kwaliteit van de literaire vertalingen in Nederland ging Peter Bergsma in de vierde The State of Translation-lezing onder de titel 'Wegen naar Vertalië' in op de fundamentele kwestie: hoe word je vertaler? Twee respondenten reageerden op zijn betoog: Anne Lopes Michielsen en Fedde van Santen. Na de lezing zelf publiceert VertaalVerhaal nu ook hun reacties.

Anne Lopes Michielsen (1989) studeerde Portugees en (moderne) kunstgeschiedenis aan de Universiteit Utrecht en rondde in 2014 de transnationale onderzoeksmaster Literair Vertalen af. Als literair vertaler ijvert ze voor meer vertalingen uit het Portugees om auteurs uit dit wijde taalgebied ook een Nederlandse stem geven. Van haar hand verschenen vertalingen van o.a. Sandro William Junqueira, Ondjaki, Vanessa Barbara, José Gardeazabal en Valério Romão. Ze is daarnaast projectmedewerker van het Expertisecentrum Literair Vertalen, redacteur van tijdschrift PLUK, de oogst van nieuwe vertalers, betrokken bij de Vereniging van Nieuwe Vertalers en neemt als vertaler deel aan het Europese CELA-project. In 2014 ontving ze een talentbeurs van het Nederlands Letterenfonds.

Fedde van Santen (1959) kwam na een studie Spaanse Taal- en Letterkunde aan de Universiteit van Amsterdam min of meer bij toeval in het vertaalkvak terecht. Eerst als zelfstandige, later als vertaler bij een grote Nederlandse instelling. Na 25 jaar en uitstapjes naar het toenmalige Literair Productie- en Vertalingenfonds en de Adviesraad van het Nederlands Fonds voor de Letteren leidde (weer) het toeval hem tot het vertaalonderwijs. Sinds meer dan tien jaar is hij op twee fronten actief: als lector bij ITV Hogeschool voor Tolken en Vertalen in Utrecht en als directeur van de Vertalersvakschool, de academie voor literair vertalen in Amsterdam en Antwerpen.

De wandelschoenen aan!

Reactie Anne Lopes Michielsen

Als nieuwe vertaler is de weg die ik heb afgelegd nog relatief kort, maar de voorbereidingen werden al vroeg getroffen. Door mijn Nederlandse en Portugese afkomst was ik al snel in de weer met het bij elkaar brengen van die talen, culturen en uiteindelijk literaturen. Ik vond het als kind wonderlijk dat ik *Nijntje* en *Asterix & Obelix* met twee families in twee talen kon lezen, en de vonk sloeg al gauw over.

Peter heeft aan beide opleidingen lesgegeven, ik les gehad. Ik heb de transnationale onderzoeksmaster Literair Vertalen aan de Universiteit Utrecht/Leuven en daarnaast een korte cursus aan de Vertalersvakschool in Amsterdam gevolgd. En dat terwijl ik eigenlijk uit 040 kom.

De Master Literair Vertalen is inderdaad een academische opleiding waarbij veel aandacht wordt geschonken aan vertaaltheorie en -wetenschap. Je leert onder meer over vertaalstrategieën, theorieën, receptie en analyses, discussieert, doet onderzoek en schrijft essays. Zodoende wordt er een stevige basis gelegd.

Voor mijn scriptie bijvoorbeeld deed ik onderzoek naar het vertalen van o.a. cultuurspecifieke elementen, en bracht in kaart wat er allemaal in Nederland en Vlaanderen uit het Portugees is vertaald en hoe – en dat is niet veel, helaas. Dit onderzoek gaf mij inzichten in vertaalmethodes, maar ook in het literaire veld, de historie, trends, vertaalopvattingen, én ik leerde mijn collega-vertalers op een heel andere manier kennen.

Kennis van de bron- en doeltaal had ik inmiddels opgedaan, maar de theorie leerde mij stil te staan bij iets wat voor mij gevoelsmatig was. Ik leerde mijn hiaten kennen en me bewust te worden van wat ik op kleinere schaal van jongs af aan deed en van de keuzes die ik had, om het vervolgens elders toe te passen.

Want naast theorie en onderzoek, bestond de andere helft van mijn tweejarige opleiding uit het maken van (veelal uitgebreid geannoteerde) vertalingen, onder begeleiding van die zeer, zeer ervaren vertalers. Week in week uit maakte ik vertalingen die vervolgens intensief werden besproken en becommentarieerd. Dat je er te weinig vertaalkilometers maakt, klinkt mij eerlijk gezegd dan ook vreemd in de oren.

Ik volgde tijdens mijn studie ook een korte cursus aan de Vertalersvakschool, waarbij onder begeleiding van een andere zeer ervaren vertaler de kilometerteller door tikte. Voor mij een mooie toevoeging aan mijn opleiding die ik niet had willen missen. Omdat er helaas weinig cursussen voor vertalers uit het Portugees zijn – op dit moment zelfs geen meer in Nederland, maar dat is een ander verhaal – wilde ik dat niet aan me voorbij laten gaan.

Pas tijdens mijn opleiding maakte ik dus een begin met die essentiële vertaalkilometers – een uitdrukking die ik trouwens voor het eerst van Peter hoorde tijdens een college en ik schreef toen vervolgens braaf ‘vertaalkilometers maken!’ op een post-it en plakte dat boven mijn bureau. Zie hier het bewijs. En dat advies probeer ik nog altijd op te volgen door ook na de opleiding mijn vertaalspieren altijd warm te houden.

De theorie die ik eerder had geleerd, bracht ik in de praktijk. Wat ik had onderzocht, kon ik nu ondervinden en

toepassen. De twee grote vertaalopleidingen zijn daarom, mijns inziens, geen tegenstellingen, maar *aanvullingen*. Net als de theorie en de praktijk geen tegenstellingen zijn, maar elkaar verrijken en ondersteunen. Vertalers leren altijd bij, zijn nooit uitgeleerd. Bij elke opdracht leren we wat nieuws, moeten we andere keuzes maken en passen we iets anders toe. Een vertaler is eigenlijk altijd onderweg. Dus laat de theorie én de praktijk, door een volledige opleiding of door zelfstudie, op weg naar Vertalië je gids zijn.

Mijn weg is er maar één en dat er meerdere wegen zijn, heeft Peter zojuist mooi geschetst. Maar de weg vinden en blijven volgen doe je niet door – met of zonder diploma op schoot – af te wachten. Je moet zelf je wandelschoenen aantrekken. Als vertaler heb je ook daadkracht, volharding en een lange adem nodig. En al helemaal als beginnend vertaler. Ook na een opleiding is het niet altijd even makkelijk een voet tussen de deur te krijgen, maar het moet jóúw voet zijn. Kennis opdoen van het vak is daarom net zo belangrijk als kennis opdoen van het veld. Een gemengd bedrijf, en niet per se een gemengd *vertaal*bedrijf, denk ik, kan daar zeker bij helpen. Ook als (deeltijd) redacteur, boekverkoper of recensent doe je relevante ervaring op.

Onze weg wordt breder, maar daardoor hopelijk ook beter begaanbaar. Ik denk dat we er goed aan doen – beginners en ervaren vertalers – onszelf open te stellen voor de bredere aspecten van het vak, zeker in het huidige leesklimaat en in het bijzonder voor de niet per definitie kleinere maar minder gangbare talen. Ik hoef de meeste van jullie niet te vertellen dat vertalers meer doen dan een tekst van de ene taal in de andere overzetten. Literair vertalers zijn cultureel ambassadeurs, literair agenten, persklaarmakers en redacteurs, onderzoekers, onderhandelaars, woordkunstenaars, eeuwige studenten en toegewijde ambachtslieden. Als wij er zelf niet over vertellen, dan kunnen we toch niet verwachten dat iemand anders dat wél doet? En laten we niet vergeten dat we niet alleen zijn. Door zelf en samen actie te ondernemen, zichtbaarheid te creëren en als cultureel ambassadeur op te treden wordt de weg naar Vertalië niet alleen makkelijker, maar ook leuker. En zo kunnen we samen door.

Kunt u ons de weg naar Vertalië vertellen meneer?

Reactie Fedde van Santen

Als reactie op de State of the Translation, wil ik graag twee onderwerpen behandelen, aan de hand van twee plaatjes.

Het eerste plaatje is een tekening die we zelf moeten maken. Ik nodig u graag uit mee te denken.

We nemen een groot vel wit tekenpapier en een paar stiften: een zwarte, een groene en een rode. Met de zwarte stift tekenen we een horizontale lijn over nagenoeg de hele breedte van het papier. Die lijn verdelen we met verticale streepjes in tien delen. In elk van die tien delen zetten we, nu met de rode stift, ook weer verticale streepjes. En ten slotte nummeren we alle verticale streepjes van links naar rechts, van een tot honderd.

We hebben een leven getekend. Een optimistische schatting voor de rijperen onder ons, maar voor de jongeren zou zo'n levensduur zomaar realistisch kunnen zijn.

Nu tekenen we met de groene stift weer een horizontale lijn, tussen verticaal streepje vijfentwintig en streepje vijfenzeventig. Er loopt nu groene lijn van vijftig jaar, die staat voor een vertaallevens, waarmee ik de tijdspanne bedoel waarin de meeste vertalers actief zijn. Tussen bewustwording en het verdwijnpunt van Alzheimer, om Peters woorden aan te halen.

Er zijn vertalers die gedurende de volledige periode van vijftig jaar actief zijn, maar de meeste literair vertalers stappen op andere momenten in hun maatschappelijke carrière in. Literair vertalers beginnen met 35, 45 of 55 jaar. Er zijn ook mensen die zich pas na hun pensioen aan het vertalen gaan wijden. Zo heeft de Vertalersvakschool een student die op zijn achtenzeventigste aan de opleiding is begonnen.

De vraag die zich opwerpt is hoe een opleiding een eenvormig curriculum kan bieden dat tegemoetkomt aan de wensen en behoeften van studenten die starten met totaal verschillende vooropleiding, achtergrond, kennis van de wereld, levenservaring, motivatie, ambitie of instelling. Krassen op de ziel, vreugde en teleurstelling.

Een opleiding literair vertalen verschilt wezenlijk van een opleiding als SPD-boekhouden, aangezien er geen duidelijk gestructureerde opbouw is van de te verwerven vaardigheden. Vertaaltheorie kan een beginpunt zijn, maar er zijn veel vertaalstudenten die in de theorie geen aanknopingspunt vinden om de andere vaardigheden te verwerven.

En dat brengt ons op het tweede plaatje, de tweede afbeelding die ik graag wil bespreken. Deze hoeven we niet zelf te tekenen, maar kunnen we uit het geheugen oproepen.

Op de tafel staat een ouderwetse weegschaal, een bascule, met twee armen. Aan elke arm hangt aan drie kettinkjes een schaal. De schaal aan de linkerarm rust op de

tafel, omdat er een zwaar gewicht op ligt. Dat zware gewicht heeft een inscriptie: *literair vertalen*. De schaal aan de rechterarm is nog leeg, maar ernaast staan op de tafel allerlei glazen potjes, flesjes en schaalpjes van verschillende maten, elk met een etiket waarop staat wat erin zit.

We zien een glazen potje met het etiket *vertaaltheorie*, een grote fles voor *beheersing van het Nederlands – beyond mere fluidity*, een potje *kennis van de brontaal*, een potje *grammatica*. Ernaast zie ik een flesje *empathie*, een schaalpje *muzikaliteit*, een potje *dienstbaarheid*. En er zijn etiketten *intuïtie*, *humor* (een afgeleide van *empathie*), *kennis van de wereld*, *psychologisch inzicht*, *zitvlees*. Helemaal verscholen staat achterin een ondoorzichtig flesje, waarin volgens het etiket *talent* zou moeten zitten.

Wanneer beschikt een beginnend vertaler over voldoende kennis en vaardigheden om een literaire vertaling tot een bevredigend einde te brengen? Wanneer de armen van de weegschaal in balans zijn, wanneer het totale gewicht van de flesjes, potjes en schaalpjes aan de rechterarm van de weegschaal gezamenlijk groot genoeg is. Het is het totale gewicht van kennis en vaardigheden dat de weegschaal in balans moet brengen.

Voor die balans zijn niet telkens dezelfde doseringen nodig. Niet elke vertaler brengt alle elementen in dezelfde mate mee. Een surplus aan intuïtie kan minder grondige kennis van vertaaltheorie vervangen, sublieme beheersing van het Nederlands of literaire creativiteit kunnen mindere dienstbaarheid compenseren. En talent kan tegenwicht bieden aan een gebrek aan zitvlees. Wie vertalend Nederland goed kent, zou zonder veel moeite voorbeelden kunnen noemen.

Wat de potjes, flesjes en schaalpjes bevatten zijn de bouwstenen van vertaalvaardigheid, de competenties. Beginnende vertalers beschikken al over een deel van die competenties, anders waren ze niet tot het vertalen geroepen. Maar ook hier geldt dat elk individu zijn intrede doet in het literaire vertaalkvak met een geheel eigen en unieke verdeling van verder te ontwikkelen competenties en talenten.

De steen der wijzen voor het opleiden van vertalers bestaat niet. Geen enkele opleidingsvorm kan voldoen aan de behoeftes van al die verschillende individuen. Verschillende levensfasen, verschillende vooropleidingen, verschillende interesses, verschillende ambities. Wat voor de een het beginpunt is, is voor de ander de laatste vaardigheid die moet worden verworven. Een uniform opleidingscurriculum bestrijkt dus altijd slechts een deel van wat het individu nodig heeft.

Maar...

Een vertaalopleiding is een speeltuin, een omgeving waarin je onbekommerd fouten kunt maken en daarvan kunt leren. Een opleiding is een snelkookpan, waarin je niet alleen leert van de docent, maar vooral ook van je medestudenten, van hun aanpak, hun feedback, hun mening. Met een groep gelijkgestemden een jaar, anderhalf jaar, twee jaar lang denken en praten over vertalen is een geschenk dat geen enkele beginnende (nieuwe) vertaler zichzelf zou moeten ontzeggen, in welke levensfase dan ook.

We hebben in Nederland, met de Master literair vertalen en de Vertalersvakschool, twee opleidingen die aankomend vertalers van diverse pluimage

de mogelijkheid bieden hun kennis en vaardigheden aan te scherpen, hun talent te ontwikkelen. Zoals Peter Bergsma terecht stelt, mogen we onszelf gelukkig prijzen met die verschillende wegen naar Vertalië.